

Васил Тоциновски

ЛИТЕРАТУРНОТ КРИТИЧАР И ЕСЕИСТ НИКОЛА ВАПЦАРОВ

Книжевното дело на Никола Вапцаров го посведочува немирниот и љубопитен творечки дух со естетските вредности во неговата поезија, литературата за деца и млади, како драмски автор, патописец и секако како литературен есеист и критичар. Во годините меѓу двете светски војни се појавува и афирмира и македонската книжевна критика со претставниците Кочо Рацин, Димитар Митрев, Георги Шоптрајанов, Харалампие Поленаковиќ, Антон Попов, Михаил Сматракалев, Константин Коњаров, Коста Веселинов, Никола Вапцаров и други. Меѓу нив свое место и значење има Вапцаров, секако најдобро потврдено со констатацијата на Миодраг Друговац во неговата „Историја на македонската книжевност XX век“ дека „за појавата на македонската книжевна критика од историско значење е делувањето на Македонскиот литературен кружок (Софија, 1938-1941)“¹. А за тоа блескотно поглавје во маке-донската литература општоприфатена е констатацијата за Никола Вапцаров како негова душа. Всушност во раководното јадро на Кружокот како работна задача токму тој ја има неговата книжевна дејност и посебно творбите на кружочниците.

Рефератот на Никола Вапцаров на основачкото собрание на Македонскиот литературен кружок во втората половина на октомври 1938 година, претставува чудесен есеј за литературата. Во својата капитална книга за „Македонскиот литературен кружок“ Михаил Сматракалев децидно ќе запише: „На тој прв состанок најважен и најинтересен беше рефератот на Никола Вапцаров, што беше напишан со голема умешност, со богат јазик и со поетска сликовитост. Тоа беше инспиративен, вапцаровски реферат. Мислите што ги изрази беа во смисла дека ние треба да се вклучиме во борбата на нашиот народ за ослободување, дека треба да слеземе поблизу до луѓето, до нашите Македонци, да им влееме храброст, да ги изразиме нивните маки и неволи, да им го покажеме најправилниот пат за постигнување на нашиот голем идеал, да пишуваме за нив, да ги разбрануваме со новите идеи на нашето време и на тој начин да ги приврземе

---

¹ Миодраг Друговац, Историја на македонската книжевност XX век, изд. Мисла, Скопје, 1990, стр. 653.

за борбата, да го расчистиме и распламтиме нивното македонско национално спознание и сериозно да почнеме да работиме над уметнички творби што ќе ги создаваме. Тоа беше еден срдечен повик до синовите на македонскиот народ да ги вложат своите сили и таленто корист на славната борба за правда и слобода. Рефератот на Кољо, прочитан мошне уверливо, здраво ги „фати“ срцата на слушателите. Тоа навистина беше еден нов реферат и по формата и по содржината, кој целосно се разликуваше од нашите дотогашни реферати на состаноците и нелегалните средби, во кои основната тема беа внатрешната и меѓународната состојба и беа напишани или произнесени на шаблонски, строго партиски јазик“².

Оригиналноста и самокритичноста во рефератот на Вапцаров, претставуваат негови несомнени и високи вредности. Со нив се покажани вистинските патишта на постоењето и развојот на писателот, на литературата која толку многу му е потребна на македонскиот народ. На пишаниот збор како куршуми и динамит во борбата за извојување на сопствените национални и социјални права и слободи, на кој посебно инсистираше и нивниот идол Гоце Делчев, на таа тема посветува и посебна расправа со горчливо поставеното прашање, зарем нема кој да напише книга на мајчин јазик. Да се пишува литература е мошне тешка и одговорна работа. До неа и со неа треба да се стигне меѓу народот и неговиот живот, неговите соништа и копнежи, неговите идеали и верувања. Да се биде едно со него. Да се проучуваат и убаво да се знаат неговата историја, неговите борби и традиција, посебно неговиот фолклор кој го создавал со векови и најубаво и најуверливо го изразува насекаде и секогаш, неговиот јазик како моќно оружје во борба против сите фалсификати и негации. Или како што едноставно и мудро, неповторливо, го кажува Вапцаров дека: „Ние сме Македонци. И нашето творештво треба да биде во служба на македонската кауза“.

За него литературата е верен одраз на животот, таа не е еднаш и засекогаш дадена категорија со строго одредени норми и правила, туку таа е уметност која чекори со човекот, оди пред сопственото време и животот. Оттука,

---

² Михаил Сматракалев, Македонскиот литературен кружок, превод и поговор Васил Тоциновски, изд. Мисла, Скопје, 1993, стр. 21-22.

зборувајќи за задачите на писателот и за неговата одговорност пред својот народ и времето како универзална категорија, ќе нагласи: „Нашата задача значи е сложена, затоа треба да го фатиме животот не клекнати, ами движејќи се со моторна брзина на авион. И уште посложено, зашто навистина се пишува искрено кога пред себе имаш едно вриежно движење кое ти дава крилја. А од друга страна рековме дека треба искуство да се стигне до низините и да ја распали националната жед. Што се добива всушност? Еден круг во кој почетната точка не се знае. И треба да се помине всушност тангента која ќе допира до една точка што се вика хармонија меѓу политичката концепција и искуството. Политичката концепција често ќе го праќа искуството да го трасира патот или обратно. Но незамисливата цел на двата фактора ќе биде народното спознание. За нас се открива недогледно поле за работа“³. Редови кои недвосмислено и точно ја одредуваат националната димензија на една литература по која таа ќе се афирмира и препознава во светот и ќе ја добива возвратната мерка во која по нејзините уметничко - естетски вредности и општочовечки универзални димензии и светот ќе се препознава и открива низ неа. Литературата како и егзистенцијата се во постојано движење, па „треба да се создаде таканаречената револуционерна романтика, која е составен дел на уметничкиот реализам“⁴. Книжевен правец кој логички и се наметнува кај Вапцаров како неминовен резултат на времето, условите и перспективите во кои живее и создава.

На состаноците на Македонскиот литературен кружок кои редовно се одржувале секоја среда во неговиот клуб на булевар „Марија Луиза“ број 2, адвокатската канцеларија на Михаил Сматракалев, биле разгледувани новите творби на неговите членови (Антон Попов, Михаил Сматракалев, Коле Неделковски, Венко Марковски, Ѓорѓи Абациев, Антон Великов, Асен Шурдов Ведров) и на членови од неговото блиско опкружување (Митко Зафировски, Рајчо Даскалов, Георги Алексиев, Славе Езеров). Во писмените

---

³ Македонскиот литературен кружок, Софија, 1938-1941, документи, избор, превод, редакција и белешки Васил Тоциновски, изд. Архив на Македонија и Матица Македонска, Скопје, 1995, стр. 43.

⁴ исто, стр. 44

или усни настапи, во дискусиите главниот збор го имал Вапцаров. Во документацијата на Кружокот сочувани се рефератот на Никола Вапцаров за две стихотворби на Ангел Жаров (Сматракалев), за „Исповед“ и „Солун“, (октомври, 1938), белешки од искажувањата на кружочниците по повод дебатата околу стихозбирката „Бели мугри“ на Кочо Рацин, (1940), и од усното излагање на Вапцаров за стихотворбите „Свезда“ и „Гоце“ од Жаров, (1940), и негов нов настап за уште една творба од Жаров „Од комитските времиња“ и од искажувањата на кружочниците за расказот „Татко и син“ од Антон Великов (1940).

Својот реферат за двете стихотворби на Ангел Жаров го започнува со децидна констатација за националната функција на литературата и оти „храбро може да се каже за тоа, што се однесува до тематската определба дека Ангел Жаров е на најправилниот пат од сите нас, кои сме обединети од стимулансот - Македонија, зашто тој не го заборавил својот општествен долг, зашто тој единствен од присутните луѓе ја има за доминантен мотив во своето творештво нашата Татковина“⁵. Општествениот долг како суштинска и една од релевантните задачи на творецот истакната во основите на Кружокот како суштина во неговиот Статут (април, 1939), оти: „Кружокот е самостојна, независна група од македонски поети и писатели, обединети од заедничката цел да работаат за создавање на македонска уметничка литература. Како културна организација Кружокот стои настрана од секаква политичка дејност, но не и од секоја политичка идеологија“⁶. Извлечените редови од рефератот на Вапцаров и од Статутот на Македонскиот литературен кружок на најуверлив начин ги одразуваат традицијата и континуитетот на македонската литература низ долгорочна и организирана книжевна работа и дејствување од 1888 година, кога во Софија, Ѓорѓија Пулевски ја формирал Словено - македонската книжевна дружина, четири години потоа, во бугарската престолнина, во 1891 година, од македонската емиграција предводена од Коста Шахов биле формирана Младата македонска книжевна дружина и нејзиниот орган „Лоза“ уредуван од Петар

---

⁵ исто.

⁶ исто, стр. 53

Поп Арсов. Крсте Петков Мисирков за појавата на дружината и на списанието, ќе запише оти: „... се образува во зафатокот на деведесеттите години за едно сепаратистичко движење со цел да се одделат интересите на Македонците од бугарските со воведувајње на једно од македонските наречија на степен на литературен јазик за сите Македонци“. Токму тој и ги продолжува таквите книжевни традиции во руската престолнина Петроград, кон крајот на месец октомври 1902 година, правејќи нов обид македонскиот јазик да го воведо во литературна употреба со формирање на Македонско научно литературно другарство „Свети Климент“. И така сè до Македонскиот литературен кружок во Софија, 1938 и до Друштвото на писателите на Македонија, 13 февруари 1947, Скопје. Оваа назнака како мисла и смисла претставуваат значајна димензија во личноста и творештвото на Вапцаров.

Ако почетните редови од неговиот реферат се посветени на општествениот долг на писателот кој за Вапцаров претставува единство на општественото и творечкото битие, инсистирање за ангажирана литература, тој потоа му посветува целосно внимание на уметничкиот и естетскиот учинок по кој творбата е литература и трајна вредност. Мошне критичен прави сериозни и аналитички забелешки врз темите и мотивите, поетските методи и средства кои ги користи Сматракалев, а кои некогаш се застарени или пак нефункционални. Но ги истакнува притоа, и „успешните слики“ кои „веднаш го конкретизираат односот на поетот кон творештвото. А главна цел на сликата е да биде јасна - сликовита, во нас да го потсили она што поетот сака да го каже, да ги исчисти нештата“. Запирајќи се на втората строфа од стихотворбата „Исповед“ и одредувајќи ја како трогателно едноставна и искрена, дури и декоративна како слика „Мојот извор е ропската мака“, луцидно заклучува оти „тој пример треба да стане наш лозунг, пријатели, зашто оттаму треба да пиеме со нашите души, за да создадеме искрена македонска литература“⁷. Мечтателот во литературата не е опасен, тој е потребен, истакнува, зашто е негов натурал. „Уметничкиот реализам не го исклучува мечтателот. Та нели формулата е да го одразиме животот таков

---

⁷ исто, стр. 45.

каков што е и каков што треба да биде. Тоа „каков што треба да биде“ е мечтателот“.

Не само во овој настап, туку и во севкупните истапувања во рамките на Кружокот, се застапува за нормативните естетски сфаќања на социјалистичкиот реализам и на теоретските толкувања на руските демократски револуционери Белински, Чернишевски и Доброљубов. Основен принцип е прикажување на стварноста во нејзиниот револуционерен развој. Како хуманист, комунист и интернационалист Вапцаров смислата на уметноста или литературата ја бара во идејното ангажирање во борбата за остварување на револуционерните социјалистички и комунистички цели на општеството. Тие исто така, треба и мора да имаат непосредна воспитна мисија во формирање и изградување на нивото на свеста на членовите на социјалистичкото општество. Имајќи го како повисок уметнички метод од критичкиот реализам, го спротивставува на разните граѓански теории за уметноста, какви што се формализмот, натурализмот, ларпурлартизмот, модернизмот, иако на Вапцаров не му е туѓо новото и напредното. Тоа ќе рече оти како литературен критичар не се придржува до неговите строги и едностранни барања. Оттука пишувајќи за „Исповед“ на Сматракалев, ќе забележи оти „и значи треба да измислиш нешто ново, лагодно за чекорот на современиот човек, кој страшно брзо утре треба да отиде на работа, кој е подвижен како пантер, се пробива меѓу турканицата, меѓу автомобилите и трамвајските коли и излегува неповреден. Некако си сликовито претставен, така изгледа и стремежот на оние автори за освежување на формата. Тоа е еден мечтателски приод, толку неуловлив и длабок, што мачно може да се дофати моментот кога човекот се почувствувал нелагодно во старото облекло. Но моментот во кој се откинуваш е болезливо насликан“⁸. Поетот има празнини во спојката, ја нема потребната техника за тоа и се чувствува нелагодноста на стариот говорен материјал, а нов нема. Таквите празнини се мали и заклучува дека стихотворбата „Исповед“ на Сматракалев „за мене таа е многу вредна, како еден нов курс на Жаров. Толку вредна што се радувам повеќе од него“. Оваа реченица само го потврдува несебичниот и другарски однос на Вапцаров кон

---

⁸ исто стр. 47.

човекот и неговиот труд, неговиот отворен и критички дух притоа секогаш спремен да советува и помогне. Како што пишува Сматракалев, тој воодушевувал со своите знаења од литературата и уметноста, и дури збунувал колку добро сето тоа умее да го изложува јавно, објаснува и практично да го применува. Така сите кружочници имале што да слушнат и посебно многу да научат од него, со право имајќи го и доживувајќи го како „душа на Кружокот“.

Учествувајќи во расправата по стихозбирката „Бели мугри“ на Рацин, кого високо го почитувал и ценел, Вапцаров го поставува прашањето за етапата во која се наоѓа македонската поезија и дали таа мора да мине низ сите фази, нагласувајќи ги посебно народната песна и класичната форма. Според него Рацин прави скок од народната песна кон слободниот стих и тоа го оценува како негова грешка. Токму во таа постапка некои работи и ги расипал. Најмногу му се допаднала песната „Татунчо“ по постигнатото единство на чувствата и по композицијата. За поезијата иманентно е топлината, лириката, ќе истакне во дискусијата за стихотворбата „Од комитските времиња“ на Сматракалев. Таа исто така треба да поседува непоредност и сила, како квалитети истакнати пак од него, а по повод една нова песна на истиот автор „Моите реки“.

Во 1941 година, Никола Вапцаров станува уредник на весникот „Литературен критик“, последното творечко уточиште на кружочниците. Тоа е работа која ја сакал и ја извршувал со голема одговорност. Негова обврска била рубриката „Пошта“ во која со внимание и почит, но и со љубов младите почетници во литературата ги советува и упатува во тајните на творештвото. Ако тоа не стигнувал да го стори во весникот, ним им се обраќал и со писма. Читајќи и рецензирајќи ги младите поети, прозаисти и есеисти во поштата на весникот од број 7 до број 14, што ја водел тој, најилустративно можат да се проследат неговите сфаќања, толкувања и барања од литературното творештво. Од број 12 па натаму материјалите биле испраќани на адреса на Вапцаров, за што било издадено и посебно соопштение, тоа ќе рече дека тој станува главен уредник на „Литературен критик“. Од соработниците инсистира за литература која непосредно извира од животот и живо и веродостојно го одразува тој живот. Како и човечката

душа, така и таа мора да биде беспрекорно чиста и јасна, во неа да владее совршенството на хармонијата, да биде општочовечка, универзална, да ги тангира цивилизациските придобивки на светот, да се залага за човечкото и човечното, и над сè да поседува високи и трајни уметничко-естетски вредности. Тоа е мерникот, израз на Вапцаров, до кој посебно држел и во работата и во резултатите на неговите другари од Кружокот.

Своите погледи и во истовреме барања до младите творци Никола Вапцаров јасно ќе ги постави во есејот „За творештвото на најмладите“⁹, кој се печати како воведна статија на весникот број 8. Уште во првата реченица децидно укажува дека единственото правило во уметноста е нејзиниот правилен однос кон автентичното и кон силите кои го движат времето и животот од сопствената егзистенција. Тоа напишано правило не само што живо ги интригира младите творци, туку, уште повеќе, тоа и посебно важи и се однесува токму за нив. Зашто над постарите разните влијанија однадвор натрупале многу недоразбирања и баласти, нејасности и немоќ, а миогледот го преокупира пренагласена екстравагантност која немала ништо заедничко со сопствениот бит. А сето тоа претставувало тежок товар да се симне од себе, како што вели одеднаш да се смени целиот арсенал од изразни средства, од форми и зафати и да се организира нов начин на производство. Тоа подразбира и нова суштина и нови средства. Патот на таквото надминување е долг и макотрпен, но и мора да биде освежен со природен оптимизам. „За младите работата стои поинаку. Тие тој товар не го носат како нешто сраснато на нивните плеќи. Сето тоа кај нив, во повеќето примери, е механички прилепено. Тие немале време да се соживеат целосно, длабоко, да го почувствуваат тој израсок како животна неминовност. Тие не можат да се пожалат и од отсуство на слики. И тоа е најсуштинското во секоја човечка работа - да го искористи искуството на оние, кои веќе минале пред тебе“.

---

⁹ Н.В. За творештвото на нај-младите, Литературен критикъ, София, год. I, бр. 8, 12 мартъ 1941 г. стр. 1 Есејот на Никола Вапцаров е печатен во: Никола Ј. Вапцаров, Творби, избор и предговор Гане Тодоровски, изд. Мисла, Скопје, 1979, стр. 246-247, Македонскиот литературен кружок, документи, стр. 146-147.

Животната логика е во нераскинливите врски на сегашноста со минатото и иднината. Само со нив се остваруваат и потврдуваат континуитетот и традицијата, се реализираат трајни уметничко - естетски вредности. Младешката самоувереност и отсуството на доблест да се почитува тоа што е создадено пред нив, Вапцаров го става на жестока критика. „Честопати младите земаат една театрална поза на негирање на тоа искуство. Тие со презир мавтаат раце, како божем се назад е некаков куп од ветошина, „Ние ќе создадеме нова уметност!“ - велат тие. Но да погледнеме почовечки на таа нова уметност. Во повеќето примери, ние бараме простиот селанец да зборува така како што зборуваме ние, против неговиот бит, против неговата средина. Во повеќето примери, нашите јунаци на еден ист начин ги раскажуваат човековите вистини, на еден и ист начин го одбираат својот пат. Во повеќето примери, нашите јунаци се или целосно бели, или се целосно црни. Црномурни јунаци кај нас сосема ретко се среќаваат. Во стиховите сме суви и декларативни. Во стиховите сме невнимателни со римата, ритмот, мелодичноста, сликите и воопшто со сè, што бара повеќе труд и умешност. И луѓето малку ни веруваат. Малку, зашто ние забораваме, дека во својата суштина уметноста е длабоко емоционална. Нашите творби не можат да тежат од прекрасни идеи, од трогателна човечност, но тие ќе бидат само корисна публицистика, ако не го совладаме мајсторлакот да ги разбрануваме срцата на луѓето. Се разбира и обратното е во сила - можеш со занаетот да владееш до виртуозност во уметноста, но справедливо ли е тоа и жалосно за потрошениот материјал. И во овој свој текст Вапцаров гласно го искажува релевантното правило кое треба да владее во литературата, правило на нејзина свест и совест, и тоа оти мора да ги разбранува срцата на луѓето. Тие погледи, ставови, сфаќања и толкувања за литературата, поетот и како уредник на „Литературен критик“ гласно и совесно ќе ги упатува до своите млади соработници, а за чија дејност досега науката за литература повеќе информативно ги бележела. И редакцијата на весникот и Вапцаров како уредник, на тоа прашање му посветувале прилично време и простор, сериозно му пристапувале, а што најдобро го илустрира податокот дека речиси редовно во секој број по цела страница му посветувале нему.

Во рецензијата за лирската поема „На повратки в село“ од Никола Марангозов, авторот на текстот¹⁰, не прави само суптилна анализа на делото, туку и на состојбите во книжевниот живот на Бугарија. Појавата на оваа поема кренала врева околу авторот познат со неговите пројави на страниците од весникот „Златорог“ и во таа смисла „не буди речиси никакви изненади“. Вапцаров веднаш потоа ги дава и објаснувањата за еден ваков свој став. Интересот околу еден автор и едно негово дело не може да ја има мерата како во случајот со Марангозов со негово влегување во Сојузот на писателите, а уште помалку со добивање на една литературна награда. Значи, станува збор за нешта кои ниту се нови, ниту пак непознати. Во земјата има толку многу литературни групи како цел сами за себе, а чија најважна задача е „да си ги фалат своите а да ги одречуваат туѓите“. За својата литературна зафрленост, како што ја именува Вапцаров, вина има и самиот Марангозов. Сопствената поезија ја гледал како „една занимавка“, со немарливост се однесувал кон неа, како кон нешто со кое и се може, со кое и не мора да се биде. Сега по успехот кој му го обезбедила поемата „На повратки в село“, претполага дека можеби ќе му се зголемат и творечките ангажирања и амбициите.

Едноставноста ја вреднува како најголема придобивка на творбата, едноставноста во изразните средства кои на повеќе места на стихот му ја даваат срдечноста. А таа не доаѓа од надворешната форма на јазикот, кој му прилега на дијалект, туку „дека по чувство Марангозов не успеал да проникне во душата на своите херои. Тој им ја познава маката по нешто неуспеоано - болката по исчезнатото еснафство, - го познава нивниот морал, засенет не „од танецот хорсеј“, туку од нешто пострашно, нешто кое тие и го разбираат и не го разбираат, нешто коешто лежи како божем вон од нивните можности. Таа безизлезност го засега поголемиот дел од неговите херои, и тоа оние кои живееле во времето, кога се ценел ткаечкиот занает на марангозите. Но не сите херои кај Марангозов се без перспективи. Има и други жители во село Радненци - тие имаат само еден претставник во

---

¹⁰ Никола Вапцаров, „На повратки в село“, Лирична поема отъ, Н. Марангозовъ, Литературенъ, критикъ, София, год. I, бр. 12,2 јуни 1941 г. стр. 6-7 Рецензијата е објавена во: Н.Ј. Вапцаров, Творби, стр. 251-253, Македонскиот литературен кружок, документи, стр. 152-154.

поемата, но бодрина дише во неа“. Како мајсторство на поетот го одбележува податокот што во многу случаи со малку средства на читателот му овозможува да го почувствува воздухот во којшто живее неговиот детски спомен. Да го опеа она „каде што сите ситници и предмети како живи те гледаат сега“, да се ослушне подот како поткрцнува, да го види стариот сандак, стомните или софрата, на која гозбата денес е многу посиромашна, но тука сè дише со стариот воздух од времето на постовата инспирација.

Вапцаров како литературен критичар сосема правилно го применува древното правило по кое најнапред треба да се истакнат вредните нешта како резултат на човечкиот труд, а дури потоа да се зборува за негативностите, слабостите, недореченостите. Како главна слабост на поемата ја истакнува нејзината растегнатост. Елементарното расположение и мислата се преповторуваат во „Дома“ и „Интермецо“, „Крај огништето“ и „Софра“. Како погрешен потег го оценува и тоа што во средиштето на поемата е маката на таткото и мајката од неуспехот на нивниот син. Тој мотив исто така постојано се одмотува и замотува. Деловите „Одбивката во Плачковица“ и „Папал 1939г.“ ги вреднува оти на некои места како репортажна обработка не се успешни. И заклучува: „На повратки в село“ содржат и еден друг квалитет. Тоа е односот на авторот кон животот. Во „Апокриф“ и „Будилник“ се разлива едно топло чувство, кое не се манифестира, но грее под редовите. Во „Епилогот“ нема ниту една трага од онаа клиширана вера во иднината, која сме свикнале да ја читаме и која зазема мошне достоинствено место во најновата наша поезија. Во „Епилогот“ на Марангозов таа звучи како нешто неодменливо, како нешто кое е повеќе од животна неопходност“.

Рецензијата за стихозбирката „Пулс“ од Христо Радевски¹¹, Вапцаров ја почнува со децидна констатација оти „дали од некаква стисната бојажливост пред новото, кое врие во секој стих или од нешто друго“ таа била одмината „на многу сомнителен начин“. Се случува така што по населбите од градовите и селата, на разни приредби се рецитираат стихови кои луѓето ги прифаќаат како нешто свое, многу блиско, бараат да бидат преповторувани и по неколкупати, а критиката ги премолчува и не кажува ниту збор за нив.

---

¹¹ На Вапцаров „Пулс“ од Христо Радевски, Нова камбана София, год. I, бр. 246, 27, II. 1937, стр. 4. Рецензијата е објавена во Н. Ј. Вапцаров, Творби, стр. 247-251.

„Христо Радевски е еден од првите, коишто разбраа, дека да се создава художествен реализам со стари средства во денешно време - тоа сосема не е художествен реализам. Тој разбра дека треба да се ликвидира со досегашните фигури, омразени од повтораето, дека треба да се пишува така, што луѓето да веруваат во напишаното а не да се потсмеваат на некаква си наивна патетичност. Со упорна работа Радевски го создаде кусиот и импулсивен стих, којшто на места 'ржи од негодување или пак се прелива од звучност“. Ги одвојува како примери алитерациската постановка на една од првите строфи на песната „На еден самоубиец“, звучноста во „Автобиографија“ која нема ништо заедничко со парфимираната сентименталност против која, би рекле, Вапцаров војува постојано и упорно. Како еден од релевантните квалитети во поезијата на Радевски ја одбележува „неговата поразна задлабоченост“, наведувајќи ги како пример песните „Жената“, „Интелигент“ и „На еден самоубиец“. И низ синтетички постапки заклучува: „Во песната „На еден самоубиец“ тој започнува со една сурова изненадност, стреснува и несетно не води кон еден логичен заклучок. Зборовниот материјал е сосема нов. Само по него, дури, ние разбираме, дека самоубиството е извршено во векот на моторите, во веот на една напрегната, страшна борба. „Жената“ е стихотворба, напишана со замав, разоткриена со една среќна ненаметливост. Жената како претставник на социјална група е типизирана вистинито. Со кристална јаснотија тој ги опфаќа историските ликови на жената, ги противставува искрено и ефикасно, како редок мајстор“.

Но не секогаш таа сложена гама од наведените песни суштествува во сите стихови од книгата. Има творби, како „Средноќ“ и „Абисинска мајчина песна“ кои се едноставни и срдечни. Народната песна се чувствува како допира некаде од длабочината на секој стих. „Со истите прости поетични средства, со истата примитивност е постигната една привлечност, којашто пленува. Контрастите се многу силно оружје во поезијата на Радевски. Со нив тој се служи, за да постигне една поетска логичност, да си ја уточни мислата, противпоставувајќи ги притоа само нештата и оставајќи го читателот сам да заклучува. Во таков случај недовербата е избегната и единството помеѓу поетот и читателот е постигнато. И затоа две од најубавите негови стихотворби се напишани токму преку противставување

на контрастите („јас сакам“ и „Автобиографија“). Според него Радевски е пионер на новиот стих, на новата фигуративност, но пред сè тој е човек кој се возбудува и вознемирува, врие и се бори. Неправдите во општеството го засегнуваат и го болат, а тој реагира гласно и бескомпромисно. Веднаш се наоѓа во челните редови „како командир во војна“. Тој е човек кој верува, страда и се бори, гори и согорува заедно со „милионите луѓе што патат“. Во квалитетниот растеж на бугарската поезија и Радевски се вклучува со фигуративноста во поезијата, живиот резок стих, задлабоченоста и активноста во тематиката, контрастите и новите фигури.

Кои се слабите страни на книгата? Посочува две песни на кои не им е местото во оваа стихозбирка. „Мајка“ е една трома стихотворба, во која образите не се достатно изјаснети, зглобени (...) Таа не привлекува, не трогнува(...) Во „Книгата“ се чувствува една конструктивна мисловност, необработена, сурова анализа. Темата не е изживеана и предадена е суво, на место дури наивно. Во стремежот да ја обнови фигуративноста Радевски на многу места отишол далеку. Изразите како „жили жилави“ или „словесни судови“ не се успешни. Во завршните забелешки истакнува оти авторот чудесно ја користи одненадежната последователност со римите, како пример ја посочува „Интелигент“, но пак во „На еден самоубиец“ стихот е невозможен не само како ритам, но и како созвучие. Низ таквите творечки тенденции Радевски на многу места ги изгубил и чувството и лириката. Прашањето за социјалниот патос во новата лирика е сложено и гласно заклучува оти по Смирненски тој воопшто недостасува. И оценката: „Покрај другите не малечки заслуги, кои Радевски ги има кон поезијата на художествениот реализам, треба да работи за повторното враќање на социјалниот патос“.

Никола Вапцаров како човек, револуционер и писател живее, дејствува и создава во вриежните години меѓу двете светски војни. Во изборувањето на националните и социјални права и слободи за својот народ и татковина, во извојувањето на нови придобивки од цивилизацијата на човештвото се бори и со збор и со оружје. Во таа борба го вградува и сопствениот живот. Литературата како жива материја, како одраз на сопственото време и живот, низ социјалниот реализам го наоѓа своето целосно создавање и

пресоздавање, а во чија функција како литературен критичар се става и Никола Вапцаров. Низ дејноста и страниците од оваа негова активност уште еднаш го посведочува своето извонредно добро познавање на литературата, на нејзината историја и теорија, посебно низ комуникацијата со соработниците на весникот „Литературен критик“ во постојаната рубрика „Наша пошта“ и во малиот есеј „За творештвото на младите“. Во таа смисла неодминлива е неговата улога на инспиратор и насочувач, организатор на книжевниот живот на Македонскиот литературен кружок. За него еден автор или едно дело никогаш не се сами по себе цел за себе, туку се дел од богатиот мозаик на тенденции, струи, состојби и резултати во една национална литература. Така и ги разгледува и вреднува новите творби на Христо Радевски и Николај Марангозов. Високиот мерник како Вапцаровска препознавка го има естетскиот резултат на делото. Само со него тоа останува трајно во литературата. Или како што пишува „треба да се пишува така, што луѓето да веруваат во напишаното“ и само „во таков случај недовербата е избегната и единството помеѓу поетот и читателот е постигнато“. Вапцаров е редок и блескотен пример кој своите барања за вистински вредносна литература како литературен критичар ги посведочи и завешта во сопственото книжевно дело.